



ACADEMIA ROMÂNĂ

SCOSAAR

*Anexa nr.6*

## **REZUMATUL TEZEI DE ABILITARE\***

**TITLUL: Intertext și context în opera lui Camil Petrescu. Critică genetică, ideologie, cenzură**

Domeniul de abilitare: FILOLOGIE

**Autor:** NEAGOE GEORGE-FLORIAN

Teza pornește de la o întrebare esențială pentru cercetătorul preocupat de geneza operei literare: cum poate critica genetică să clarifice raportul dintre intenția auctorială și presiunile ideologice care modelează un text înainte de publicare? În cazul lui Camil Petrescu, această interogație primește răspunsuri multiple, deoarece două dintre operele sale postbelice mai cunoscute – *Bălcescu* și *Un om între oameni* – au fost concepute, redactate și tipărite într-un deceniu dominat de cenzură, control ideologic și rescriere programatică a trecutului. Lucrarea noastră argumentează faptul că, în asemenea contexte complicate, manuscrisul devine nu doar un spațiu al creației, ci și unul al *negocierii*: între libertatea scriitorului și constrângerile epocii, între proiectul estetic și imperatiile politice, între documentul științific și ficțiune. Această perspectivă se înscrie în direcția unei hermeneutici a „procesului”, nu a „produsului”, în spiritul lui Louis Hay (din școala franceză de genetică a textului) și John Bryant (din orientarea nord-americană a aceleiași problematici).

Prima parte a tezei oferă o sinteză a dezbaterilor teoretice privind noțiunea de „text”. Pornind de la definiția funcțională a filosofului Paul Ricoeur – „orice discurs fixat prin scriere” și ajungând la poziția radicală criticului și editorului nord-american G. Thomas Tanselle – „nu există texte, ci doar interpretări” – am observat că viziunea despre acest obiect de studiu este, deopotrivă, materială și imaterială, stabilă și fluidă, fixată și în devenire. Prin analiza conceptelor de *avant-text* (Pierre-Marc de Biasi), *textual fluidity* (John Bryant), textul „*in statu nascendi*” (Louis Hay), „suport material” (Hans Walter Gabler), *impactul Digital Humanities* asupra ontologiei textului, am susținut faptul că critica genetică nu este o anexă filologică, ci o disciplină autonomă, capabilă să dezvăluie dinamica internă a creației literare.

Mai departe, în secțiunea aplicată a tezei noastre, am încercat să plasăm biografia intelectuală a lui Camil Petrescu între vocația literară și conjunctura politică. Reconstituind contexte ale anilor 1944–1957, folosind documente din arhive, presă, memorialistică și dosare ale Securității, am oferit o imagine nuanțată, departe de simplificările obișnuite. Camil Petrescu nu a fost un „colaboraționist”, dar nici un opozant fățiș. A participat la reuniuni ale Asociației Române pentru Strângerea Relațiilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.) și la grupări de stânga, dar a fost simultan supravegheat de Securitate. A fost perceput ca un intelectual orgolios, greu de încadrat în tiparele realismului socialist. A acceptat subiectul piesei *Bălcescu* în 1948, dar nu ca pe o comandă, ci ca pe o provocare intelectuală. Scriitorul se afla într-o zonă de tensiune: între dorința de a rămâne fidel adevărului istoric și presiunea de a se conforma noii marxism-leninismului și „luptei de clasă” pe care îl prolifera. Această ciocnire de plăci tectonice iese la suprafață în manuscrise, în variantele succesive ale textului,

în citatele extrase după bibliografiile istorice, memorialistice și ideologice, în rezumate, în ezitățile auctoriale, în rescrieri, în adăugiri și omisiuni.

Analizând drama *Bălcescu* de Camil Petrescu, publicată în primăvara 1949 la Editura de Stat, așadar înainte de transformarea Fundației Regale pentru Literatură și Artă în Editura de Stat pentru Literatură și Artă (iulie-august 1949), am constatat că textul literar-ideologic reprezintă prima etapă a unui proiect amplu. Manuscrisele arată că romanul *Un om între oameni* (I-III, 1953, 1955, 1957) s-a dezvoltat organic din *Bălcescu*. Caietele de lucru ale scriitorului (M.N.L.R. 17211/ V, VI, VII, XII, XXIII) conțin schițe cronologice, fișe de lectură, extrase, rezumate din lucrări de N. Bălcescu, I. Ghica, I. Heliade-Rădulescu, D. Papazoglu, P.P. Panaitescu, Ioan C. Filitti, C. Gane, N. Popescu-Doreanu, Gh. Georgescu-Buzău. Scriitorul a lucrat pe baza unei documentări masive, de câteva mii de pagini. Un exemplu revelator este modul în care Camil Petrescu a preluat descrierea satului românesc din *Însemnare a călătoriei mele...* de Dinicu Golescu (1825). În piesă, citatul este modernizat; în roman, el este restabilit în forma sa arhaică. Această dublă transcriere arată cum scriitorul a oscilat între fidelitatea documentară și adaptarea la normele estetice și ideologice ale momentului.

Secțiunea centrală a tezei este rezervată romanului *Un om între oameni* (I-III, 1953, 1955, 1957). Aici, critica genetică își dovedește întreaga utilitate asupra clarificării presiunii ideologice, deoarece am susținut câteva coordonate pe care le considerăm relevante: romanul nu este doar rezultatul unei comenzi politice, fiind și rodul firesc al nevoii personale a autorului de a amplifica materialul dramatic. Constrângerile politice din epocă au influențat geneza, nu doar receptarea textului. Analiza variantelor capitolului „O întâlnire hotărâtoare” (*Un om între oameni*, vol. I, *Cartea întâia*) este edificatoare în această direcție. Manuscrisele reliefează faptul că personajele istorice (Mitiță Filipescu, Eftimie Murgu, serdarul D. Macedonschi etc.) sunt construite prin suprapuneri de surse, prin rescrieri succesive, prin ajustări dictate de context. Am valorificat un corpus impresionant de manuscrise, pe care ordonându-le, le-am comparat și le-am interpretat. Astfel, am reconstituit: o parte a bruioanelor, ordinea variantelor, renumerotările, suprascrierile, interpolările, ștersăturile, adnotările marginale, trimiterile bibliografice. În plus, am introdus conceptele operaționale de „grilă îngustă” (adică eliminări sugerate de cenzură) și „grilă obtuză” (respectiv, adăugiri ideologice realizate de autor). Am argumentat, cu exemple din manuscrise, cum ideologia Partidului Muncitoresc Român, sub influența sovietică, a modelat nu doar forma finală (tipărită), ci și procesul de creație. Totodată, am pus accentul asupra relațiilor intertextuale dintre memorialistică,

istoriografie, literatură și ideologie, recuperând o parte din rafturile bibliotecii care l-a inspirat pe Camil Petrescu în elaborarea celor două proiecte. Intertextul, în sensul în care l-am folosit aici, desemnează rețeaua de texte, surse, documente și discursuri pe care Camil Petrescu le-a integrat, le-a rescris sau le-a transformat în procesul de redactare a romanului *Un om între oameni*. Ne referim la amintiri scrise de revoluționarii pașoptiști; la corespondența participanților la evenimentele din Moldova, Țara Românească și Transilvania; la culegeri de documente precum *Anul 1848 în Principatele Române: acte și documente publicate cu ajutorul Comitetului pentru rădicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu* (București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl“, vol. 1-3, 1902; vol. 4, 1903; vol. 5, 1904; vol. 6, 1910); la studii științifice despre 1848, redactate între Cele Două Războaie Mondiale; la memorii și planuri urbanistice legate de Bucureștii secolului al XIX-lea; la studii teziste, de propagandă comunistă, despre centenarul 1848–1948. Acestea n-au fost doar citate, ci asimilate și fasonate, în funcție de nevoile narrative și ideologice. De aceea, în perioada genezei literaturii lui Camil Petrescu despre N. Bălcescu (1948–1957), intertextul a devenit, aproape inevitabil, uzufructul factorului politic. De aceea, este necesar să subliniem *rescrierea ideologică* din romanul *Un om între oameni* de Camil Petrescu. În comunism, izvoarele au fost filtrate, reinterpretate tendențios sau selectate strategic. În consecință, intertextul reprezintă un mecanism prin care ideologia se impregnează în materia operei, atât prin cenzură, cât și prin modul în care autorul este forțat să adopte o atitudine defetistă, modificându-și planul. De asemenea, intertextul se încadrează în dosarul genetic al operelor prin: fișe de lectură, note marginale, extrase din cărți, liste de cuvinte, fragmente copiate sau parafrazate, schițe de capitole și de sumare etc. În plus, intertextul se constituie, la Camil Petrescu, în strategie de legitimare, prin care să ancoreze ficțiunea în istorie, să pledeze în favoarea adevărului documentar, să repete „adevărul“ marxist-leninist rudimentar însușit, să construiască un discurs compatibil cu propria voință, să supraviețuiască în lumea literară a unui regim opresiv.

Pentru a recupera cât mai multe date din context, am cercetat în amănunțime presa de după 23 august 1944, când România a ieșit din alianța militară cu Germania nazistă, arătând cum discursul critic oficial încerca să „recupereze“ opera lui Camil Petrescu în logica marxist-leninistă. Recenzia Verei Călin este emblematică în acest sens. Ea reproșează autorului „ruptura de perspectivă” produsă de citarea directă a lui Dinicu Golescu, observație care trădează anxietatea politică a epocii. Această secțiune arată cum critica genetică poate dezvălui nu doar geneza textului, ci și geneza receptării. Ne-am referit, de asemenea, la scenariul de film *Bălcescu*. Am dezbătut, printre altele, și scenariul de

film *Bălcescu*, precum și modul în care editorii postumi au „completat” romanul *Un om între oameni* cu fragmente din piesa retipărită, în formă modificată din 1952, al cărei final suprimă din puterea scriitorului de a-și fi pus amprenta asupra personajului. Este un gest discutabil filologic, dar revelator pentru ideea centrală a criticii genetice: textul este mereu deschis, mereu revizibil.

Concluzia tezei este că *Bălcescu* și *Un om între oameni* nu pot fi reduse la produse literare conjuncturale, dar nici extrase din contextul lor ideologic. Ele sunt opere ale *negocierii*, ale *tensiunii*, ale *compromisului lucid*, ale unei voințe creatoare care încearcă să rămână fidelă adevărului interior într-o epocă a adevărilor impuse. Ne-am străduit să oferim o perspectivă nuanțată asupra compromisului intelectual și a mecanismelor de supraviețuire artistică. În măsura în care demersul nostru permite formularea unor perspective legate de contribuțiile originale aduse de candidat, putem afirma că ne-am străduit să aclimatizăm critica genetică la caracteristicile literaturii române postbelice din deceniul stalinist. Ipotezele de lucru rămân totuși deschise verificării și completării ulterioare. Pornind de la distincția dintre *grila îngustă* și *grila obtuză* a cenzurii, am construit un cadru metodologic prin care geneza textului să fie înțeleasă în relație cu mecanismele de control ideologic. Această abordare, fundamentată pe analiza etapelor de redactare și pe conceptualizările teoretice ale lui Paul Ricoeur, G. Thomas Tanselle, Hans Walter Gabler și Louis Hay, ar reprezenta un instrument util în cercetarea literară românească, întrucât sugerează că presiunea politică intervine nu doar asupra receptării, ci și asupra procesului de creație. Analiza manuscriselor, caietelor de lucru și dactilogramelor indică faptul că *Bălcescu* și *Un om între oameni* formează un proiect literar continuu, în sensul teoriei „textului fluid” formulate de John Bryant. Această argumentație, sprijinită pe criterii filologice, pare să deschidă o fereastră neexplorată asupra operei târzii a lui Camil Petrescu, sugerând că romanul decurge organic din piesă, nu doar tematic, ci și genetic. Prin examinarea variantelor, a suprascrierilor, a textelor interpolate, a renumerotării capitolelor și a logicii interne a manuscriselor, am reconstituit, în limitele documentelor disponibile, o posibilă cronologie a proiectului camilpetrescian. Această reconstrucție, realizată în spiritul definiției lui Pierre-Marc de Biasi privind *avant-textul* ar putea deveni un model metodologic aplicabil și altor opere literare românești.

Specializarea candidatului va merge, în cadrul Academiei Române și a școlii doctorale din cadrul acestui for al cercetării, dezvoltării și inovării, spre realizare edițiilor filologice tipărite și a celor critice digitale. Această a doua coordonată presupune aplicarea unor competențe specifice respectivului sector de activitate. Unul dintre scopuri este cel de a oferi instrumente pentru analizarea

în profunzime a laboratorului de creație lăsat de un scriitor. Or, acest lucru poate fi posibil numai după ce vor fi efectuate operațiunile firești de interpretare a textului scris pe hârtie. Prin urmare, editorul studiază nașterea textului, făcând, critică genetică. Pornind de la modelul școlii franceze de studiere a beletristicii, ne vom concentra atenția asupra două scrieri aparținând lui Camil Petrescu: drama *Bălcescu* (Editura de Stat, 1949), respectiv romanul *Un om între oameni* (Editura Tineretului, I – 1953; II – 1955; III –, postum 1957). Obiectivul constă în reconstituirea travaliului depus de autor, în recuperarea cronologiei diverselor etape de lucru și în identificarea procesului de creație și de redactare, pornind de la bruioane, note, însemnări, trimiteri, rezumate făcute de Camil Petrescu din cărți de istorie, politică și critică literare, cronologii, eboșe, maculatoare etc. Această muncă de cercetare presupune investigarea celor 36 de caiete-manuscris A5 din arhiva Muzeului Național al Literaturii Române și a dactilogramelor trilogiei românești din Arhiva „Camil Petrescu“ de la Biblioteca Academiei Române din București. Studiarea cât mai amănunțită a documentelor olografe și redactate la mașina de scris, însoțite de emendări precum tăieturile, completările și intercalările, se află în deplin acord cu societatea bazată pe cunoaștere a vremurilor noastre. Conturând cât mai acribios drumul de la idee la variantă textuală, urmărind diferitele modificări făcute de însuși Camil Petrescu înainte de a trimite ultima corectură la tipărire, căutând schimbările de la o ediție la alta a prozei *Un om între oameni* (precum în cea îngrijită de Al. Rosetti și Liviu Călin, 5 volume, Editura pentru Literatură, 1962; sau în cea alcătuită de Liviu Călin, 3 volume, Editura Minerva, 1982–1983–1984), vom dispune de o bază de date pe care va trebui să le modelăm, să le partajăm și să le expunem într-o interfață cât mai eficientă atât pentru transmiterea conținutului intelectual, cât și pentru utilizator. De aici, începe specializarea candidatului în sfera *Digital Humanities*.

Cercetătorul umanist în epoca digitalizării trebuie să acopere o sferă complexă de învățare, de aprofundare și de aplicare a limbajelor de organizare a datelor textuale precum JSON, XML, TEI, AntConc, Voyant Tools, Python etc. Utilizarea computerelor în cercetarea umanistă are deja o tradiție îndelungată, iar în spațiul românesc s-au constituit diverse corpusuri digitizate. Noțiunea de „text“ s-a modificat la contactul cu civilizația digitală, desprinzându-se de etimologia unei țesături de semne. Așadar, nu mai este o secvență de oarecare întindere, o convenție construită pe baza unui alfabet, înzestrată de autor(i) cu o serie de intenționalități și investită de cititor cu sensuri. Textul devine un limbaj de programare, o succesiune de caractere, un algoritm, o înlănțuire de imagini, o interacțiune mediată, o concatenare de vizualizări obținute printr-un clic (de la mouse/ tastatură), o listă a posibilelor reprezentări grafice digitale. Ediția digitală de text (ediția textului digital) nu este simpla

tranziție a unui text pregătit într-un editor precum Adobe InDesign, ci o rețea de imagini, în care textul ales de echipa de cercetători constituie, desigur, o parte fundamentală, dar nu acoperă modul în care istoricul literar înțelege să explice apariția versiunii celei mai coerente și mai riguroase sub aspect lingvistic. Or, pentru ca toate aceste elemente să fie armonizate, e nevoie de o foarte bună pregătire în disciplinele umaniste care fac posibilă alcătuirea unei ediții și de o stăpânire cât mai bună a modului în care se construiește o platformă online de acest fel. Poate cel mai interesant aspect către care se orientează o asemenea școală de cercetare pe care ne propunem să o consolidăm în cadrul Academiei Române este editarea filologică, prin mijloace electronice, a unor corpusuri cât mai ample din toate domeniile umaniste. Vorbim, desigur, despre interdisciplinaritate, dar, în special, despre colaborare, particularizare și integrare a rezultatelor într-o platformă online, care, având trăsăturile unui șablon electronic (*digital framework*) să găzduiască o bază de date a canonului culturii lingvistice, literare, teologice, istorice, filosofice, psihologice, sociologice, juridice etc.

În cadrul paradigmei digitale, editorul filologic/ cercetătorului textului literar nu scrie (nu tastează) textul pe care îl îngrijește. Cercetătorul propune modalități cât mai sistematizate, mai informate, mai atrăgătoare a elementelor care intră în cuprinsul unei ediții. Mai degrabă, textul unei ediții critice digitale este dezvoltat treptat din următoarele dimensiuni: documentele materiale de arhivă (manuscrite, dactilograme, scrisori, caiete de laborator etc.); din desene; din decupaje făcute din ziare, reviste și cărți utilizate în geneza operei; din corecturile făcute de autor pe versiuni preliminare tipării și/ sau pe exemplare martor ale câte unei cărți; din eventualele corecturi marginale ale unui redactor din editură. Toate aceste elemente devin publice, sunt încărcate și vizualizate prin transcriere și prin aplicarea cunoștințelor de filologie, stilistică, istorie și critică literară. În ediția digitală, straturile genezei textului (de la un laborator cu notițe la o eventual volum tipărit cu îndreptări de tot felul) sunt la vederea oricărui utilizator. Unul dintre efectele acestei schimbări de metodologie ar fi că textul editat într-o carte este relativizat, iar textul multiplu este ușor de accesat. În contextul cercetării, al dezvoltării și al inovării, asemenea proiecte presupun formarea și specializarea unor IT-iști filologi, în urma cooperării între instituțiile cu profil umanist și cele axate pe studierea limbajelor de programare. Este un pas firesc, inevitabil și indispensabil în societatea informațională fundamentată pe cunoaștere. Perspectivele enunțate anterior ne-au îndemnat, firește, să configurăm, la finalul tezei, și o serie de teme care vor fi repartizate pentru cercetările doctorale pe care urmează să le îndrume candidatul în viitoarea lui calitate academică.